Bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų vaidmuo mokinių profesiniam apsisprendimui: situacija ir pagrindinės problemos

Aistė Antanaitienė
Edukologijos doktorantė
VšĮ Kauno paslaugų verslo darbuotojų profesinio rengimo centras,
Karaliaus Mindaugo pr. 11,
LT-44287 Kaunas
El. paštas: www.kaupa.lt
Tel. (8 37)22 17 23

Laima Sajienė
Profesorė socialinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto
Socialinių mokslų fakulteto
Edukologijos katedra
K. Donelaičio g. 52-401/402
LT-44244 Kaunas
http://edukologija.vdu.lt
Tel. (8 37) 327 827

Straipsnyje pabrėžiama, kad reikia naujo požiūrio į profesinį apsisprendimą, kaip vieną iš esminių žmogaus ugdymo karjerai tikslų. Šio požiūrio esmė – dėmesio sutelkimas į objektyviuosius ir subjektyviuosius veiksnius, lemiančius žmogaus profesinį apsisprendimą. Šiomis konceptualiomis nuostatomis grindžiant profesinio apsisprendimo sampratą, svarbus uždavinys tenka žmogaus ugdymo institucijoms – sukurti tokią ugdymo karjerai sistemą, kuri sudarytų prielaidas jaunam žmogui pirmiausia pažinti save kaip asmenybę. Tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad bendrojo ugdymo mokyklose, palyginti su profesinio mokymo įstaigomis, daugiau dėmesio skiriama profesinio apsisprendimo problematikai. Profesinio informavimo taškų vaidmuo mokyklose dar nėra reikšmingas, nes mažai dėmesio skiriama individualiam darbui su mokiniais, jų profesiniam kryptingumui nustatyti, tolesnei karjerai projektuoti. Mokyklose dirbančių psichologų, socialinių darbuotojų ir profesijos konsultantų veikla ugdymo karjerai procese yra nepakankama.

Pagrindiniai žodžiai: *profesinis apsisprendimas, bendrojo ugdymo mokykla, profesinio mokymo įstaiga, ugdymas karjerai.*

Įvadas

Profesinės veiklos pasirinkimas yra vienas iš esminių pasirinkimų asmens gyvenime, kuris lemia gyvenimo sėkmę ar nesėkmę, asmens ekonominį ir socialinį stabilumą. Šiandienėje visuomenėje sparčiai kintant darbo rinkai, atsirandant naujų profesijų, pasirinkti perspektyvią, visuomenės ir individualius asmens poreikius atitinkančią profesiją tampa vis sudėtingiau. Profesijos rinkimasis – tai nuolatinis, ilgalaikis procesas. Nors profesijos rinkimasis vyksta visą mokymosi laiką, intensyviausiame asmens raidos etape – paauglystės pabaigoje ir jaunystės pradžioje jam iškyla itin svarbus uždavinys – apsispręsti, kurią profesiją rinktis.

Dabartiniu socialinių ir ekonominių transformacijų laikotarpiu profesijos rinkimasis tampa ne vienkartiniu apsisprendimo aktu visam gyvenimui, o nuolatiniu

procesu. Keičiasi šio reiškinio pobūdis – iš vienkartinio jis virsta tęstiniu procesu (Pukelis, 2003). Prieš pasirinkdamas profesiją, žmogus analizuoja daug galimybių, daro daug dalinių sprendimų.

Lietuvoje atlikti tyrimai (Pukelis, 2003, 2006; Stanišauskienė, 2000, 2007; Navickienė, 2006; Garnienė, 2006; Sokolova, 2007 ir kt.) leidžia daryti prielaidą, kad profesinis mokinių informavimas ir ugdymas karjerai bendrojo ugdymo mokyklose nėra efektyvus ir pakankamas. Daugelis moksleivių nėra apsisprendę dėl savo profesinio pasirinkimo, todėl bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose būtina tobulinti ugdymo karjerai sistemą, sudaryti galimybę mokiniams kuo geriau pažinti save, savo siekius ir galimybes, profesijas ir darbo pasaulį. Pagrindinis ugdymo karjerai tikslas – padėti moksleiviams pasirinkti kuo adekvatesnę jų asmenybei ir poreikiams profesiją, t. y. priimti optimalų profesinį apsisprendimą. Pasak V. Mackūno, D. Pugevičienės (2005), profesinis apsisprendimas – tai toks apsisprendimas, kai asmeniui pavyksta sujungti į prasmingą visumą bendrą darbo pasaulio ir savęs supratimą, savo norus ir polinkius suderinti su profesiniais reikalavimais.

Profesinio apsisprendimo, kaip esminio profesijos pasirinkimo veiksnio, problemos yra tirtos pasaulyje ir Lietuvoje. Pradinio profesinio apsisprendimo etapo – profesinių ketinimų formavimosi problematiką Lietuvoje tyrėjo S. Kregždė (1988), L. Jovaiša (1998; 2005), B. Pociūtė (1997) ir kt. Užsienio mokslininkų tyrimai sutelkti į profesijos pasirinkimo aspektus (van Esbroeck, Tibos, Zaman, 2005; Brown, Lent, Robert, 2005; Patton, McMahon, 2006 ir kt.).

Tyrimo problema – nepakankamas bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų vaidmuo mokinių profesiniam apsisprendimui.

Tyrimo tikslas – identifikuoti ugdymo karjerai, kaip esminio profesinio apsisprendimo veiksnio, situaciją ir problemas bendrojo ugdymo mokyklose ir profesinio mokymo įstaigose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti asmeninio ir profesinio apsisprendimo sampratą.
2. Atlikti bendrojo ugdymo mokyklų paskutiniųjų klasių mokinių ir profesinio mokymo įstaigų mokinių nuomonių apie profesinio apsisprendimo situaciją ir problemas tyrimą.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, rezultatų statistinė analizė.

Tiriamųjų imtis ir tyrimo organizavimas

Tyrime dalyvavo respondentai iš Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų ir pirminio profesinio mokymo įstaigų. Iš viso apklausti 584 bendrojo ugdymo mokyklų vidurinių ir gimnazijų paskutiniųjų klasių mokiniai ir 616 mokinių iš pirminio profesinio mokymo įstaigų. Tyrimui pasirinktos Alytaus rajono, Trakų rajono, Palangos miesto, Kauno miesto ir rajono, Šakių rajono, Vilniaus miesto ir rajono savivaldybių bendrojo ugdymo mokyklos ir pirminio profesinio mokymo įstaigos.

Tyrimas atliktas 2011 m. balandžio – gegužės mėnesiais. Kiekybinio tyrimo instrumentai – *klausimynai* bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokiniams. Jų pagalba buvo siekta identifikuoti profesinio informavimo situaciją ir problemas, susijusias su profesiniu apsisprendimu, bei palyginti bendrojo ugdymo

mokyklų ir pirminio profesinio mokymo įstaigų mokinių nuomones ir poreikius. Respondentų pasiskirstymas pagal mokymo įstaigos tipą yra tolygus, nes 49 proc. tyrimo dalyvių mokosi bendrojo ugdymo mokyklose ir 51 proc. profesinio mokymo įstaigose.

Asmeninis ir profesinis apsisprendimas

Apsisprendimo termino sampratą ir šio reiškinio svarbą žmogaus gyvenime istorijos eigoje aiškino filosofai, psichologai ir kitų mokslo sričių atstovai. Anot V. E. Franklio (1997), žmogus ne šiaip sau egzistuoja kaip daiktas tarp kitų daiktų, visiškai valdomas aplinkybių ar bejėgis, veikiau jis yra apsisprendžiantis, t. y. visada aktyviai, savarankiškai ir sąmoningai sprendžia, kokia bus jo egzistencija, gali pasirinkti, ar pasiduoti aplinkybėms, ar drąsiai jas priimti. Tai, kuo jis tampa, priklauso nuo jo paties, nuo jo sprendimų ir pasirinkimų, o ne nuo sąlygų ar atsitiktinumų. Pasak A. Mickūno, D. Steward (1994), visi egzistencialistai sutinka, kad egzistuoti kaip asmeniui – reiškia laisvai rinktis. Šis laisvo pasirinkimo pabrėžimas išplaukia iš fenomenologinio teiginio, kad sąmonė nėra įrakinta į priežasčių grandinę. Šitai leidžia aiškinti laisvę ne tik kaip pasirinkimą, bet ir kaip atvirumą galimybėms. Laisvė reiškia apsisprendimą remiantis atviromis galimybėmis. Žmogus suvokia savo laisvę pasirinkdamas ir atlikdamas veiksmus, už kuriuos yra visiškai atsakingas. K. Wojtyla (1997), analizuodamas apsisprendimo asmeninės struktūros pagrindus, išskiria valią kaip apsisprendžiant matomą asmens savybę. Pasak K. Wojtylos (1997), apsisprendimas, t. y. valia kaip asmens savybė, įsišaknijusi save valdant ir save turint, dinamine tvarka atskleidžia asmens objektiškumą, kitaip tariant, kiekvieno konkretaus „aš“, kuris sąmoningai veikia. K. A. Trimakas (1997), nagrinėdamas trijų psichologų Jungo, Ericsono ir Levinsono įžvalgas apie asmeninį apsisprendimą, teigia, kad apsisprendimas yra egzistencinėje plotmėje – būti ar nebūti žmogumi. Žmogus arba tampa pilnutiniu, subrendusiu žmogumi, arba lieka apsiribojęs ir nesivysto, sunyksta nesubrendęs. Apsisprendimo sąvoka reiškia ne tik aktyvų, savarankišką ir sąmoningą pasirinkimą, bet ir savo asmenybės plėtros ribų nustatymą. Rinkimasis – tam tikras kompromisas, atsisakymas nereikšmingų dalykų dėl asmenybei svarbesnių tikslų (Adamonienė, Daukilas ir kt., 2001). Pasak A. E. Klimovo (2004), profesinis ir asmeninis apsisprendimas turi daug bendro ir, būdami aukščiausios apraiškos, jie beveik susijungia. Tačiau bandant juos atskirti, galima išskirti du esminius profesinio ir asmeninio apsisprendimo skirtumus: profesinis apsisprendimas labiau apčiuopiamas, išmatuojamas, o asmeninis apsisprendimas – daug sudėtingesnė sąvoka. Profesinis apsisprendimas yra labiau priklausomas nuo išorės (palankių) sąlygų, o asmens apsisprendimas – nuo paties savęs. Profesinį apsisprendimą E. J. Priažnikova, N. S. Priažnikovas (2001) apibrėžia kaip asmeninės prasmės paieškas ir suradimą renkantis profesiją bei atlikus, įvaldžius darbo procesus, taip pat randant prasmę paties apsisprendimo procese.

Profesijos rinkimasis yra toks sudėtingas procesas, kad jaunuoliai dažnai priima klaidingus sprendimus arba tada, kai nepavyksta patekti į pageidaujamą mokyklą, tenka tikslinti profesinius planus. Vadinasi, profesinio apsisprendimo tikslinimas

vyksta ir profesinio mokymosi bei studijų metais, o kartais jau įgijus profesiją ir net pradėjus dirbti. Todėl manyti, kad profesinis apsisprendimas yra vienkartinis aktas, būtų klaidinga, nes kinta ne tik pati žmogaus asmenybė, bet ir profesijų turinys (Pukelis, Navickienė, 2006). Šiame kontekste reikia naujo požiūrio į profesinį apsisprendimą kaip vieną iš esminių žmogaus ugdymo karjerai tikslų. Šio požiūrio esmė – sutelkti dėmesį į objektyviuosius ir subjektyviuosius veiksnius, kurie nulemia žmogaus profesinį apsisprendimą. Šiomis konceptualiomis nuostatomis grindžiant profesinio apsisprendimo sampratą svarbus vaidmuo tenka žmogaus ugdymo institucijoms. Šio tyrimo kontekste apsiribojama bendrojo ugdymo mokyklų ir pirminio profesinio mokymo įstaigų veikla, skirta padėti mokiniams priimti optimalų profesinį apsisprendimą.

Bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių nuomonių tyrimo rezultatai

E. Danilevičius (2004) teigia, kad besirenkančiam profesiją jaunam žmogui, pasinaudojant visomis edukacinėmis priemonėmis, turėtų būti siekiama padėti pasirinkti tą kelią, kuris atitiktų jo polinkius, gebėjimus ir požiūrį į gyvenimo idealus tiek dvasiniu, tiek intelektualiniu, tiek fiziniu požiūriu. Pirmasis profesinio apsisprendimo aktas įvyksta būtent bendrojo ugdymo mokykloje, tačiau ne mažiau svarbus yra ir pirminio profesinio mokymo įstaigų vaidmuo. Dažniausiai į pirminio profesinio mokymo įstaigas ateina mokiniai, baigę pagrindinę bendrojo ugdymo mokyklą, paauglystės metais. Taigi tiek bendrojo ugdymo mokykloms, tiek pirminio profesinio mokymo įstaigoms tenka svarbus uždavinys – sukurti tokią ugdymo karjerai sistemą, kuri sudarytų prielaidas jaunam žmogui pirmiausia *pažinti save* kaip asmenybę, t. y. identifikuoti savo polinkius, gabumus, vertybes, charakterio savybes ir pan., *pažinti profesijų pasaulį* ir *ugdyti gebėjimą susieti pažinimo rezultatus bei savarankiškai ir atsakingai priimti galutinį sprendimą – apsispręsti dėl jam labiausiai priimtinos ir tinkančios profesijos*.

Respondentų atsakymai į klausimą *Kaip dažnai ir kas Jus informuoja, konsultuoja mokykloje dėl Jūsų profesinio kelio?* pateikiami 1 paveiksle. Taikyti neparametrinių parametrų testai Mann-Whitney bei Kruskal Wallis, pasirenkant vidurkių palyginimą ir patikimumą 95 proc.

Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad profesinio mokymo įstaigose besimokančiuosius dažniausiai konsultuoja klasių vadovai ir direktoriaus pavaduotojai ugdymui. Bendrojo ugdymo mokyklų mokinių teigimu, jie informaciją ir konsultacijas apie jų galimą tolesnį profesinį kelią gauna iš mokytojų ir į mokyklas atvykstančių profesijos konsultantų. Tiek profesinio mokymo įstaigų, tiek bendrojo ugdymo mokyklų mokinių teigimu, mažiausiai jie konsultacijų sulaukia iš psichologo ir socialinio darbuotojo.

Analizuojant duomenis buvo taikytas faktorinės analizės metodas. Išskirti trys faktoriai, kurių tolesnė analizė parodė jų sąsajas su nepriklausomais kintamaisiais.

Pirmasis faktorius – specialistai (faktoriaus svoris – 0,742). Šiam faktoriui priskiriami: profesijos patarėjas, socialinis darbuotojas, psichologas, profesijos konsultantas. Antrasis faktorius – išoriniai profesijų konsultantai (faktoriaus svoris –

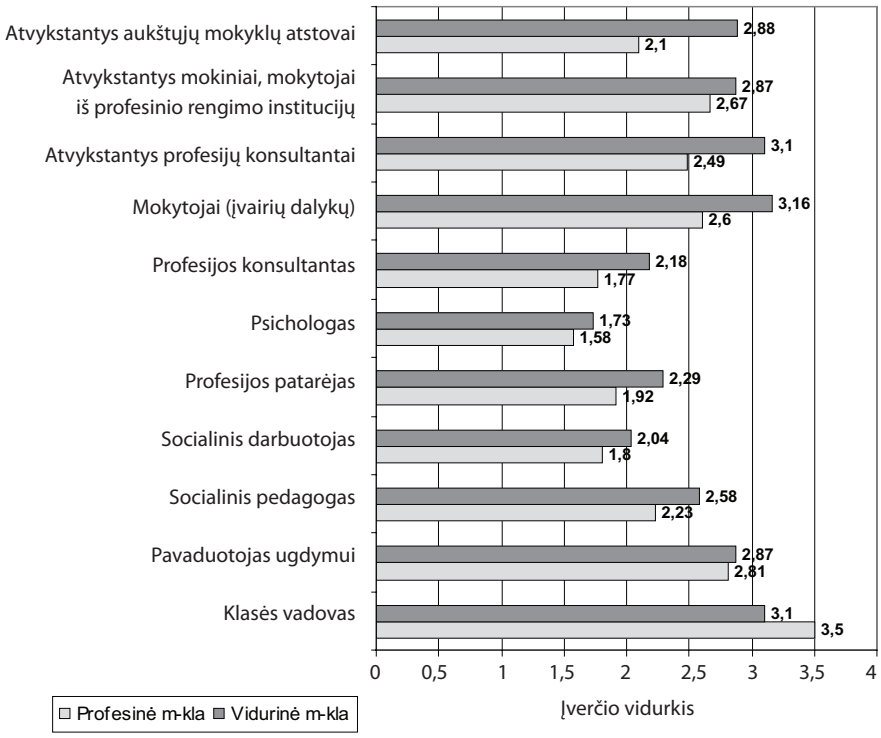

1 pav. ***Mokinių nuomonės apie jų profesinį konsultavimą ir informavimą pasiskirstymas priklausomai nuo mokymosi įstaigos tipo (proc.)***

0,775). Šiam faktoriui priskiriami: atvykstantys profesijų konsultantai, atvykstantys mokiniai / studentai, mokytojai / dėstytojai iš profesinio rengimo įstaigų. (Mokytojai kaip kintamasis atmesti, nes jis artimas ekstrakcijos lygiui, todėl neskiriamas prie antrosios faktorių grupės.) Trečiasis faktorius – artimiausi profesijų konsultantai (faktoriaus svoris – 0,774). Šiam faktoriui priskiriami: klasės vadovas, direktoriaus pavaduotojas ugdymui. Išskirti faktoriai parodė, kad dažniausiai mokinius konsultuoja artimiausi ir išoriniai profesijų konsultantai, o rečiau – parengti tam darbui specialistai (profesijos patarėjas, socialinis darbuotojas, psichologas, profesijos konsultantas); 37 proc. respondentų pažymėjo, kad jų mokymo įstaigoje yra profesinio informavimo taškas, 35 proc. mokinių teigė, kad tokio taško nėra, 28 proc. respondentų į šį klausimą atsakyti negalėjo. Galima daryti prielaidą, kad profesinio informavimo taškai mokyklose dar nėra reikšmingi mokinių ugdymo karjerai srityje, nes daugelis mokinių apie juos ir jų veiklą mokykloje neturi informacijos.

Tyrimo duomenys parodė, kad profesinio informavimo taškuose mokiniai dažniausiai gauna informacijos apie įvairias profesijas: vedamos paskaitos, diskusijos profesijos pasirinkimo klausimais, organizuojami susitikimai su įvairių profesijų atstovais (2 pav.). Tačiau tik nedaugelis respondentų teigia, kad profesinio informavimo taškuose jiems padedama susidaryti individualius karjeros planus ar

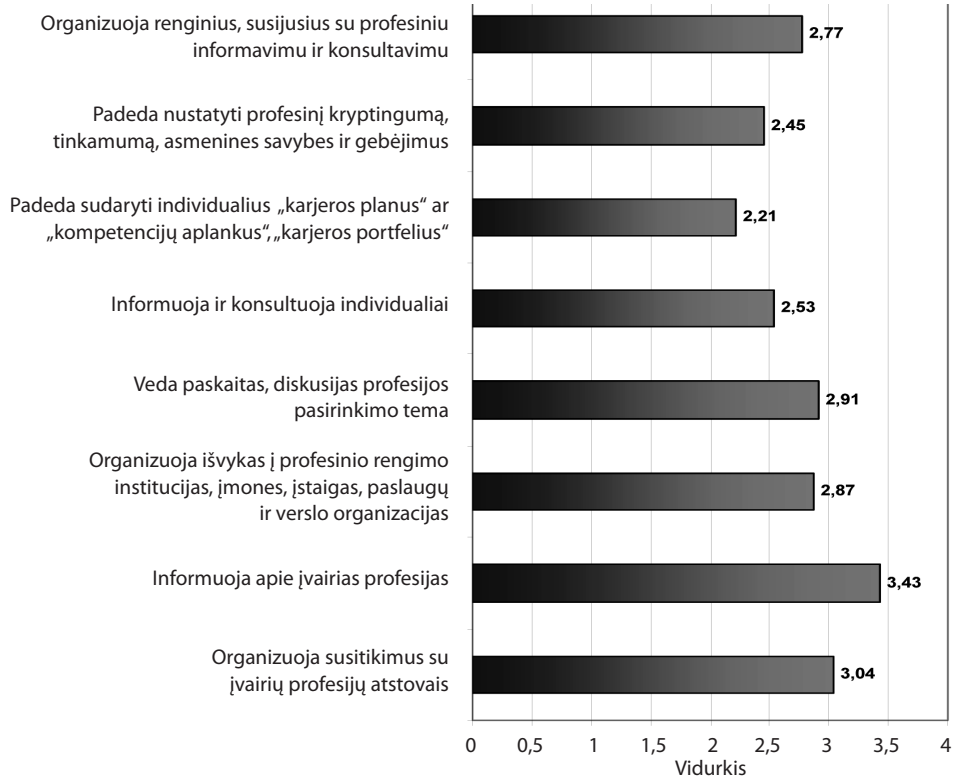

2 pav. ***Mokinių nuomonė apie profesinio informavimo taškų teikiamą pagalbą profesinio pasirinkimo ir apsisprendimo klausimais (proc.)***

kompetencijų aplankus, karjeros portfelius bei nusistatyti profesinį kryptingumą, tinkamumą, asmenines savybes ir gebėjimus. Profesinio informavimo taškų veikla dažniausiai apsiriboja renginių apie profesijas organizavimu ir profesinės informacijos sklaida, tačiau mažai dėmesio skiriama individualiam darbui su mokiniais.

Atsakymų į klausimą „*Kokie renginiai ir kaip dažnai vyksta mokykloje, kurie nukreipti į Jūsų profesinį apsisprendimą?“* analizei buvo taikyti neparametrinių parametrų testai Mann-Whitney bei Kruskal Wallis, pasirenkant vidurkių palyginimą ir patikimumą proc.. Faktoriai *klasės / grupės valandėlės, susirinkimai ir organizuojamos išvykos* pagal statistinį reikšmingumą nesiskiria tarp profesinio mokymo įstaigų ir bendrojo ugdymo mokyklų mokinių vertinimų (3 pav.)

Analizuojant mokinių nuomonę apie renginius, kurie skirti jų profesiniam apsisprendimui, buvo taikytas faktorinės analizės metodas. Išskirti trys faktoriai, kurių tolesnė analizė parodė, kaip jie susiję su nepriklausomais kintamaisiais.

Pirmasis faktorius – *„tiesioginis kontaktas su darbdaviu“* turi tokius parametrus: organizuojamos išvykos į darbo biržas, organizuojamos išvykos į įmones, organizacijas, susitikimai su darbdaviais, profesijų atstovų praktiniai mokymai,

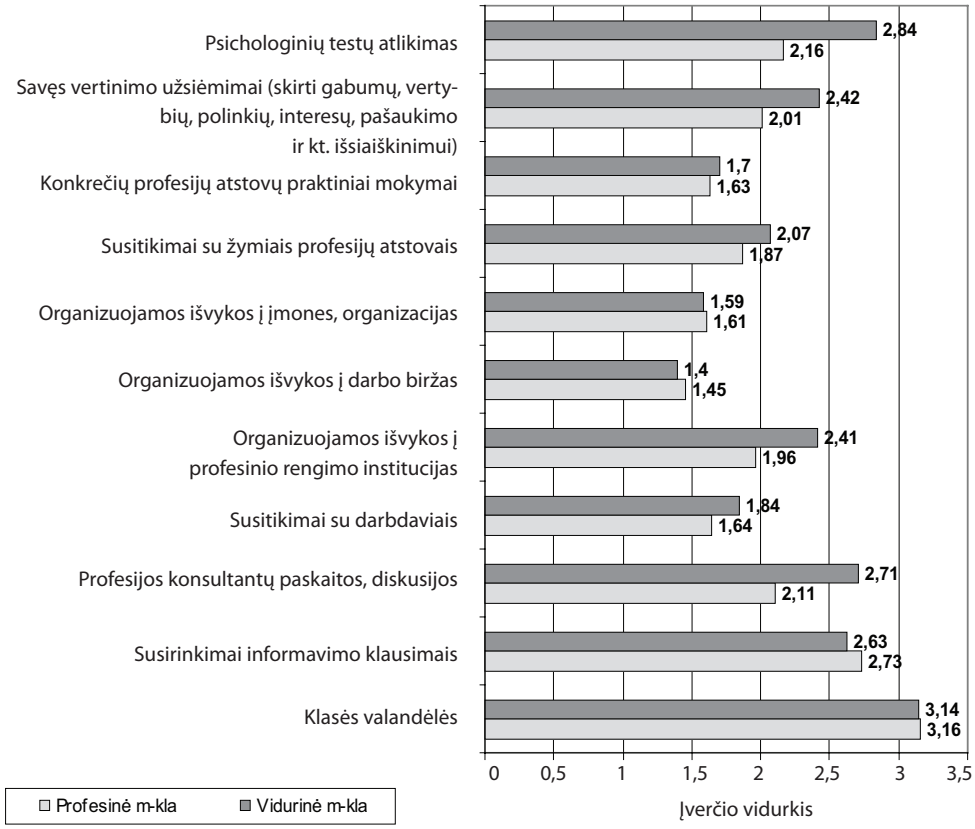

3 pav. ***Mokinių nuomonė apie renginius, kurie skirti jų profesiniam apsisprendimui, pasiskirstymas priklausomai nuo mokymosi įstaigos tipo (proc.)***

susitikimai su žymiais profesijų atstovais, organizuojamos išvykos į profesinio rengimo institucijas. Šis faktorius rodo profesinio rengimo institucijos, darbdavio ir mokinio tiesioginį kontaktą darbovietėje.

Antrasis faktorius – *„informacinis“,* jungia tokius parametrus: susirinkimai informavimo klausimais, klasės valandėlės, profesijos konsultantų paskaitos, diskusijos. Šis faktorius išryškina besimokančiojo ir galimų informavimo priemonių bei renginių santykį.

Trečiojo faktoriaus – „*savęs pažinimas*“ parametrai: psichologinių testų atlikimas, savęs vertinimo užsiėmimai. Pagal šį faktorių galima teigti, kad mokiniai suvokia, jog renkantis profesiją reikia pažinti save, gebėti adekvačiai save vertinti ir projektuoti savo karjerą.

Analizuojant mokinių nuomonę, kas jiems padėtų atlikti teisingą profesinį apsisprendimą, buvo taikytas faktorinės analizės metodas. Taikant faktorinę analizę buvo naudotas KMO (Kaiser–Meyer–Olkin) ir Barleto testas, kurių statistinis požymių vertinimas leidžia teigti, kad duomenys tinkami (KMO = 0,814; Barleto testo patikimumas $p<0,001$). Faktorinė analizė parodė, kad visi analizuojami tei-

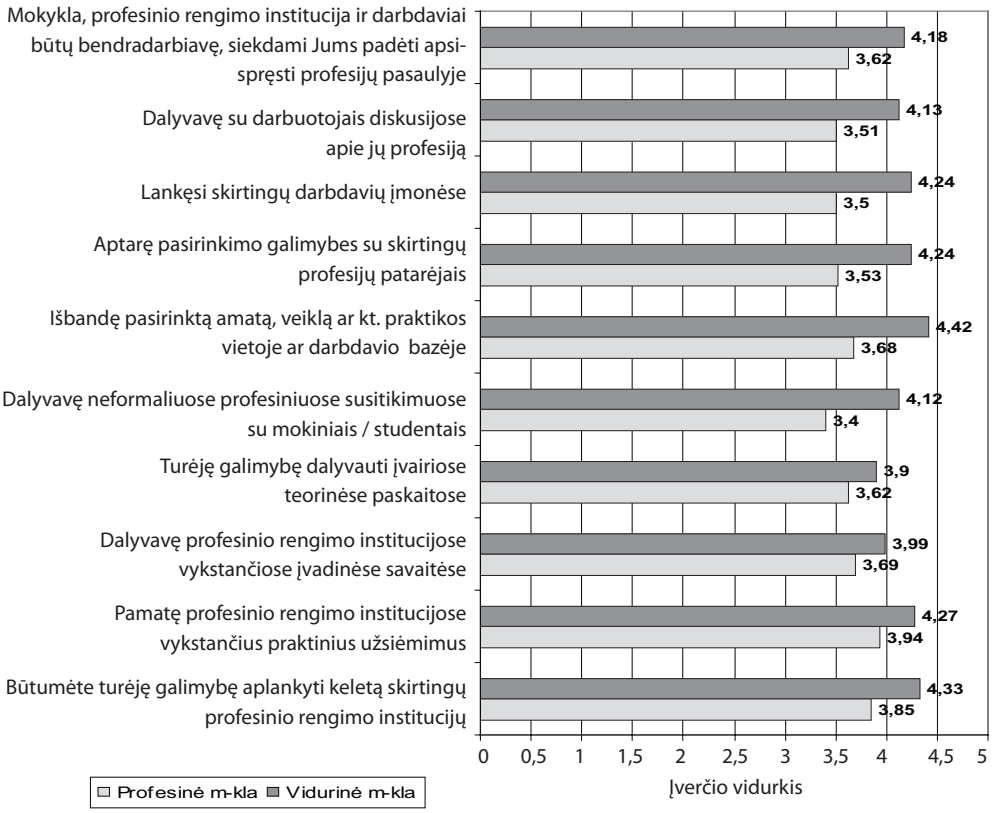

4 pav. ***Mokinių nuomonės apie profesinį apsisprendimą, kokią profesiją pasirinkti, pasiskirstymas priklausomai nuo jų mokymosi įstaigos tipo (proc.)***

giniai yra pakankamai reikšmingi, todėl jie negrupuojami (4 pav.).

Apibendrinant rezultatus galima daryti prielaidą, kad bendrojo ugdymo mokyklų mokiniai, palyginti su profesinio mokymo įstaigų mokiniais, turi didesnį poreikį dalyvauti įvairiuose renginiuose, kuriuos organizuoja profesinio rengimo įstaigos, juos domina praktikų vietos, susitikimai su darbdaviais, įvairių profesijų atstovais, ir teigia, kad šios priemonės padėtų jiems lengviau apsispręsti renkantis profesiją.

Išvados

Profesinis apsisprendimas yra individualus vidinis asmens veiksmas, kai asmeniui pavyksta sujungti į prasmingą visumą savo pašaukimą, polinkius, gabumus, vertybes ir apibendrintą darbo pasaulio supratimą, prisiderinant prie visuomenės pokyčių.

Profesinis apsisprendimas yra vienas iš esminių žmogaus ugdymo karjerai tikslų, todėl reikia sutelkti dėmesį į objektyviuosius ir subjektyviuosius šį vyksmą lemiančius veiksnius bei atitinkamą ugdymo institucijų vaidmenį.

Atlikus profesinio informavimo situacijos ir problemų, susijusių su profesiniu apsisprendimu, empirinę indentifikaciją, galima teigti, kad:

- Bendrojo ugdymo mokyklose daugiau dėmesio skiriama profesinio apsisprendimo problematikai, palyginti su profesinio mokymo įstaigomis, nes faktorinės analizės rezultatai parodė, kad bendrojo ugdymo mokyklose dažniau nei profesinio mokymo įstaigose mokinius konsultuoja tam skirti specialistai (sutinka 58,2 proc. bendrojo ugdymo mokyklose besimokančių ir atitinkamai 41,4 proc. profesinių mokyklų moksleivių, $\chi^2 = 40{,}914$, $p<0{,}05$); profesinio mokymo įstaigose dažniau nei bendrojo ugdymo mokyklose mokinius konsultuoja artimiausi specialistai – klasės vadovas ir pavaduotojas ugdymui (sutinka 43,3 proc. bendrojo ugdymo mokyklose ir atitinkamai 57,3 proc. profesinio mokymo įstaigose besimokančių mokinių, $\chi^2 = 15{,}85$, $p<0{,}05$).
- Šių taškų vaidmuo mokyklose dar nėra reikšmingas, nes daugelis mokinių apie juos nežino ir neturi informacijos apie jų veiklą.
- Profesinio informavimo taškų veikla dažniausiai apsiriboja renginių apie profesijas organizavimu ir informacijos apie profesijas sklaida, tačiau mažai dėmesio skiriama individualiam darbui su mokiniais, jų profesiniam kryptingumui nustatyti, tolesnei karjerai projektuoti.
- Profesinį mokinių informavimą ir konsultavimą dažniausiai vykdo įvairių dalykų mokytojai, klasių vadovai, atvykstantys profesijų konsultantai. Mokyklose dirbančių psichologų, socialinių darbuotojų ir profesijos konsultantų veikla ugdymo karjerai procese yra nepakankama.
- Profesinį apsisprendimą palengvintų organizuojamos išvykos į darbo biržas, profesinio rengimo institucijas, rengiami susitikimai su darbdaviais ir profesijų atstovais, organizuojamos diskusijos su profesijos konsultantais, seminarai savęs pažinimo klausimais, imitacinėmis sąlygomis išbandytas amatas ir konkreti su profesijos pasirinkimu susijusi veikla.

LITERATŪRA

Adamonienė, R.; Daukilas, S.; Krikščiūnas, B.; Maknienė, I.; Palujanskienė, A. (2001). *Profesinio ugdymo pagrindai*. Vilnius: Petro ofsetas.

Brown, B.; Lent, S.; Robert, W. (2005). *Career Development and Counselling. Putting Theory and Research to Work*. John Wiley & Sons, Inc.

Danilevičius, E. (2004). *Asmenybės profesinės interiorizacijos modeliavimas mokymo turinio kaitoje*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Frankl, V. E. (1997). *Žmogus ieško prasmės*. Vilnius: Katalikų pasaulis.

Garnienė, D. (2006.). *Bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo karjerai modelis: parametrai ir realizavimo principai.* Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Jovaiša, L. (1998). Profesinio konsultavimo organizavimas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr. 1, 20–29. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Jovaiša, L. (2005). Sėkmės kūrybos mokymo problema. *Acta paedagogica Vilnensia*, 15. Vilnius: VU, p. 10–28.

Kregždė, S. (1988). *Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai*. Kaunas: Šviesa.

Mackūnas, V.; Pugevičienė, D. (2005). Profesinio apsisprendimo veiksnių tyrimas Kauno kolegijos Kraštotvarkos fakultete. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, Nr. 2, p. 35–40.

Mickūnas, A.; Steward, D. (1994). *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos.

Paston, W.; McMahon, M. (2006). *Career Development and Systems Theory: A New Relationship.*

Pociūtė, B. (1997). Profesinio pasirinkimo teoriniai aspektai. *Psichologija*. Mokslo darbai. t. 16. Vilnius: VU.

Pukelis, K. (2003). Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai profesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr. 6. Kaunas: VDU, p. 66–75.

Pukelis, K.; Navickienė, L. (2006). Karjeros projektavimas: svarbi efektyvaus nacionalinės kvalifikacijų sistemos funkcionavimo sąlyga. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr. 12. Kaunas: VDU, p. 36–53.

Sokolova, A.; Stanišauskienė V. (2007). Profesinio orientavimo sistemos Lietuvoje teorinės ir politinės prielaidos. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr. 13. Kaunas: VDU, p. 226–241.

Stanišauskienė, V. (2000). Rengimasis karjerai socialinių transformacijų laikotarpiu: Lietuvos gimnazijose egzistuojančių prielaidų analizė. *Socialiniai mokslai*, Nr. 1(22), p. 85–93.

Trimakas, K. A. (1997). *Asmenybės raida gyvenime*. I *Egzistencinio apsisprendimo psichologija.* Vilnius: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla.

Van Esbroeck, R.; Tibos, K.; Zaman, M. (2005). A dynamic model of career choice and development. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 5, 5–18.

Woityla, K. (1997). *Asmuo ir veiksmas*. Vilnius: Aidai.

Климов, Е. А. (2004). *Психология профессионального самоопределения*. Москва: Академия.

Пряжникова, Е. Ю.; Пряжников, Н. С. (2001). *Психология труда и человеческого достоинства. Москва.*

THE ROLE OF SECONDARY EDUCATION SCHOOLS AND VOCATIONAL TRAINING INSTITUTIONS IN STUDENTS' PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION: THE CURRENT SITUATION AND MAIN PROBLEMS

Aistė Antanaitienė, Laima Sajienė

S u m m a r y

Vocational choice as one of the key goals in personal career development requires a new approach. The essence of this approach is focusing on the objective and subjective factors that influence professional self-determination. These concepts being the basis of professional self-determination, educational institutions play an important role in human development. The first step of professional self-determination takes place in secondary schools, but equally important is the role of initial training institutions.

The **aim** of the research was to identify the current situation and problems of career education in secondary schools and vocational training institutions as an essential factor of vocational self-determination.

The research *methodology*: scholastic literature analysis, questionnaire-based survey, statistical analysis of survey results. The research included 584 general education students from middle school and high school forms as well as 616 pupils from initial vocational training institutions. The distribution of the respondents by the type of educational institution is proportional.

Results. More attention to the problems of professional self-determination is paid in general education schools than in vocational training institutions, as the factor analysis has shown that in secondary schools students are more often than in vocational training schools advised by a specialist (58.2% of secondary school students agree compared to 41.4% of students from vocational training schools, $\chi 2 = 40{,}914$, $p < 0.05$); however, vocational training institutions students are more likely to be advised by a class tutor or deputy director (43.3% of secondary school students agree as compared to 57.3% of vocational training school students, $\chi 2 = 15.85$, $p < 0.05$).

Conclusions:

- The role of career information points in schools is not significant, because most students do not know about them and have no information about their services.
- The activity of career information points is still often limited to the organization of events and dissemination of information about occupations, but little attention is given to individual

work with students in setting their professional direction and highlighting the further career opportunities.

- Students are advised and informed about career opportunities most often by teachers, form tutors, visiting professional advisors.
- The efforts of school psychologists, social workers and professional advisors in the process of career education is insufficient.

Key words: vocational training, secondary school, vocational training institutions, career education

Įteikta 2012 04 10
Priimta 2012 07 05